

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra Speciální pedagogiky

Bakalářská práce

Problematika sourozeneckých vztahů v dětském domově

Vypracovala: Ráchel Hojková
Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Bílková, Ph.D.

České Budějovice 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum

Podpis studenta

Poděkování

Na tomto místě bych ráda vyjádřila upřímné poděkování vedoucí mé bakalářské práce Mgr. Zuzaně Bílkové, Ph.D. za podporu, trpělivost a vedení během celého procesu mé bakalářské práce. Také děkuji všem respondentům, kteří se do výzkumu zapojili a spolupracovali při realizaci výzkumného šetření.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce s názvem „*Problematika sourozeneckých vztahů v dětských domovech*“ je zaměřena zejména na zdůraznění důležitosti práce se sourozenci. Hlavním cílem práce je zjistit jakým způsobem na toto téma nahlíží samotní vychovatelé, kteří s těmito dětmi tráví čas a určitým způsobem je ovlivňují. Jestli s dětmi cíleně pracují, nebo jejich vztah nemají potřebu podporovat. Dalším cílem práce bylo zjistit zda-li vychovatelé vnímají, že se sourozenci navzájem ovlivňují a jakým způsobem se to projevuje. Zaměřili jsme se i na to, jak je vůbec sourozenectví v dětských domovech časté. Hlavní výzkumná otázka, která byla v práci položena a zodpovězena zní: Pracují vychovatelé v dětských domovech se vztahem sourozenců?

Šetření bylo prováděno kvalitativním výzkumem, pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Tyto rozhovory byly realizovány s vychovateli z dětských domovů s dlouholetou praxí. Přepisy rozhovorů byly analyzovány metodou tématické analýzy a kvůli nespočtu dalšího obsahu v textu bylo použito k doplnění i otevřeného kódování.

Důraz na důležitost práce se sourozeneckým vztahem je jedním z přínosů této práce. Pro zkvalitnění práce vychovatelů a jiných zaměstnanců dětských domovů je možné využít poznatků z této závěrečné práce. Pracovníci dětských domovů ovlivňují děti zde umístěné a proto je potřeba dbát ohled na jejich přístupy k dětem samotným. Informace z bakalářské práce je dobré vnášet do konkrétní praxe v ústavní péči a dbát přitom na nejlepší zájem samotných dětí.

Klíčová slova: dětský domov, sourozenci, sourozenecké konstelace, vychovatelé, ústavní výchova

ABSTRACT

This bachelor thesis, titled "The Issue of Sibling Relationships in Children's Homes," is primarily focused on emphasizing the importance of working with siblings. The main goal of the thesis is to explore how caregivers, who spend time with these children and influence them in certain ways, perceive this topic. It aims to determine whether caregivers actively work with the children or if they do not feel the need to support their relationship. Another objective was to ascertain whether caregivers perceive that siblings influence each other and how this influence manifests. We also investigated the prevalence of sibling relationships in children's homes. The main research question posed and answered in the thesis is: Do caregivers in children's homes work on fostering sibling relationships?

The research was conducted through qualitative methods, employing semi-structured interviews with caregivers from children's homes with extensive experience. Transcripts of the interviews were analyzed using thematic analysis, supplemented by open coding due to the abundance of content in the text.

Emphasizing the importance of working with sibling relationships is one of the contributions of this thesis. Insights from this thesis can be utilized to improve the work of caregivers and other staff in children's homes. Since caregivers in children's homes influence the children placed there, it is essential to pay attention to their approaches towards the children. Information from the bachelor thesis should be integrated into specific practices in institutional care, while ensuring the best interests of the children themselves are kept in mind.

Key words: children's home, siblings, sibling constellations, child care workers, institutional care

OBSAH

ÚVOD	8
1 DĚTSKÝ DOMOV JAKO INSTITUCE	10
1.1 Charakteristika dětského domova a dětského domova se školou.....	10
1.1.1 Dětský domov	10
1.1.2 Dětský domov se školou	11
1.2 Možné příčiny umístění dítěte do dětského domova.....	12
1.3 Dětský domov jako simulace rodiny	13
2 SOUROZENECKÉ KONSTELACE	16
2.1 Prvorození	17
2.2 Prostřední	18
2.3 Benjamínci	19
3 SOUROZENCI V DĚTSKÝCH DOMOVECH	20
3.1 Soužití sourozenců v dětských domovech	20
3.2 Sourozenecké konstelace v dětských domovech.....	21
PRAKTICKÁ ČÁST	23
4 CÍL PRÁCE.....	24
4.1 Výzkumné otázky	24
5 METODOLOGIE VÝZKUMU	25
5.1 Metoda a technika sběru dat.....	25
5.2 Proces sběru dat.....	25
5.3 Charakteristika výzkumného souboru	26
5.4 Etika výzkumu.....	26
5.5 Metoda zpracování dat	27
5.5.1 Tématická analýza	27
5.5.2 Otevřené kódování	28
6 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT.....	29
6.1 Sourozenci součástí dětských domovů.....	29
6.2 Rozdělení sourozenců v dětských domovech.....	30
6.3 Práce se sourozeneckým vztahem	31
6.4 Sourozenecké soužití v dětských domovech	33
7 DISKUZE.....	35

ZÁVĚR.....	38
SEZNAM ODBORNÝCH ZDROJŮ.....	39
SEZNAM PŘÍLOH.....	41

ÚVOD

Tato bakalářská práce má přiblížit problematiku sourozeneckých vztahů v prostředí dětských domovů. Práce se soustředí na vliv sourozeneckých pozic právě u dětí, které neměly takové štěstí jako většina populace a u svých biologických rodičů vyrůstat z různých důvodů nemohly.

O tomto tématu měla autorka několik rozhovorů se zaměstnanci dětských domovů již na střední škole. Proto výběr této bakalářské práce vychází ze zájmu autorky o dané téma.

Předmětem práce je snaha o co nejvíce srozumitelné a jasné vysvětlení dané problematiky a poukázání na významnost tohoto speciálního vztahu dvou a více sourozenců. V současné odborné literatuře není stále tento jev významně zmiňován, i přes to, že vztah sourozenců v ústavní péči je nezanedbatelně důležitý. Důvodem proč tomu je přikládán takový důraz, je ten fakt, že právě sourozenci z dětských domovů jsou pro sebe navzájem pravděpodobně ta poslední vzpomínka vlastní biologické rodiny.

Bakalářská práce *Problematika sourozeneckých vztahů v dětských domovech* je rozdělena na dvě hlavní části. První – teoretická část – se skládá ze tří větších podkapitol.

V teoretické části je nejprve přiblíženo téma dětských domovů jako takových. Je zde zmíněn rozdíl mezi dětským domovem a dětským domovem se školou. Také je poukázáno na hlavní příčiny umístování dětí do dětských domovů a jak se tyto příčiny v průběhu let proměnily. V rámci podkapitoly o dětských domovech je v práci také poukázáno na dětský domov, který v některých směrech simuluje běžnou rodinu, ale stále existují oblasti, ve kterých děti v tomto směru neuvěřitelně strádají. Druhá podkapitola teoretické části se zabývá sourozeneckými vztahy. Jsou zde vysvětleny pojmy sourozenecké konstelace a podrobněji je nastíněno téma prvorozených, prostředních a nejmladších dětí. Ve třetí podkapitole je popsáno jakým způsobem fungují sourozenci konkrétně v dětských domovech, zda-li na sebe mají určitý vliv a jak se tento vliv projevuje.

Cílem praktické části bakalářské práce bylo kvalitativním šetřením dosáhnout odpovědí na výzkumné otázky. Některé z otázek byly stanoveny předem pomocí tématické analýzy a další dvě vyplynuly na povrch díky metodě otevřeného kódování, které bylo pro výzkum také použito. První podkapitola praktické části zahrnuje cíl a výzkumné otázky práce. Druhá podkapitola se věnuje metodologii výzkumu. Do této oblasti spadá metoda, technika i proces sběru dat. Byl charakterizován výzkumný soubor a popsána etika výzkumu spolu s metodou

zpracování dat. Ve třetí podkapitole praktické části byly data získaná z rozhovorů interpretována a analyzována. V závěru praktické části je popsána diskuze.

1 DĚTSKÝ DOMOV JAKO INSTITUCE

V první kapitole této bakalářské práce je vymezen pojem dětský domov a další definice, které s tímto tématem úzce souvisí. První podkapitola přiblíží obecné charakteristiky dětského domova a krátce i dětského domova se školou. Podkapitola druhá vysvětlí, jaké jsou možné příčiny umístění dětí do dětských domovů. Ve třetí podkapitole je přiblíženo dilema spojené s fungováním dětských domovů jako prostředí, které má simulovat rodinu.

1.1 Charakteristika dětského domova a dětského domova se školou

Dne 5. února roku 2002 se usnesl Parlament České republiky na zákoně o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, zákon č. 109/2002 Sb. Tento zákon se váže na tyto zařízení: diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a dětské domovy (zákon č. 109/2002 Sb.). Nejprve bude vysvětlen pojem dětský domov, jaké jsou jeho hodnoty a kdo rozhoduje o umístění dítěte do tohoto typu ústavní péče. Poté si v této kapitole v krátkosti shrneme pro koho je utvořeno zařízení dětský domov se školou a jaký je rozdíl oproti dětskému domovu.

1.1.1 Dětský domov

V dětském domově se pečuje o děti z hlediska výchovného, vzdělávacího a sociálního. Zařízení by mělo k dítěti přistupovat individuálně, podle potřeb každého jedince. Jsou zde umístěny děti bez poruch chování, které mají soudem nařízenou ústavní výchovu. Dále zde mohou být umístěny nezletilé matky spolu s jejich dětmi. Škola na rozdíl od dětského domova se školou není součástí dětského domova, tudíž se děti umístěné v dětském domově vzdělávají ve školách a školských institucích mimo dětský domov. V dětských domovech jsou nezletilé osoby ve věku od 3 do 18 let (zákon č. 109/2002 Sb.).

V tomto ohledu zde existují určité výjimky. Děti, které nedovršily věku 3 let mohou být výjimečně zařazeny do rodinné skupiny se starším sourozencem v dětském domově (Prošková, 2022). Jestliže mladiství v dětském domově mají status studenta a je jim více než 18 let, mají

zde možnost výběru. Není výjimkou, že v dětském domově zůstávají i nad věkovou hranici dospělosti. Maximální věková hranice, kdy opouští tuto formu ústavní péče se statutem studenta, je ve 26 letech (Pugnerová a Kvintová, 2016). Plnoletí podávají pro možnost setrvání v dětském domově žádost a v den jejich osmnáctých narozenin podepisují smlouvu o dobrovolném pobytu. Existují případy, kdy má daný jedinec zájem setrvat i přes to, že již není studentem. Důvody pro toto rozhodnutí mohou být nedostačující socializace a podobné komplikace spojené s odchodem z ústavní péče. Řešením může být možnost podání žádosti o prodloužení ústavní výchovy do 19 let (Prošková, 2022).

Povinností tohoto zařízení je spolupracovat s rodinou dítěte v rámci rodinných terapií, možností nácviku rodičovských dovedností apod. Poskytují pomoc a podporu při přechodu dítěte do původního rodinného prostředí či při umístění jedince do náhradní rodinné péče (zákon č. 109/2002 Sb.).

Již byl zmíněn pojem, se kterým se v dětském domově setkáváme. Rodinná skupina. Jednu rodinnou skupinu vytváří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí. Tato skupina je základní organizační jednotka dětského domova. Ve skupině jsou děti odlišného věku i pohlaví. Pokud jsou sourozenci součástí dětského domova, zařazují se do jedné rodinné skupiny. Výjimku je možné udělit pouze z výchovných důvodů. V jednom dětském domově je možné zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin v jedné či více budovách. Rozdělování konkrétních dětí do rodinných skupin probíhá se zřetelem na jejich individuální potřeby v oblastech zdravotní, výchovné a vzdělávací péče (zákon č. 109/2002 Sb.).

1.1.2 Dětský domov se školou

Zmíníme dále několik informací o dětském domově se školou. Je to druh školského zařízení, který zajišťuje péči o děti, které mají nařízenou ústavní výchovu a zároveň mají závažné výchovné problémy, nebo pro svou přechodnou či trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně-léčebnou péči. Dále zařízení pečuje o děti s uloženou ochrannou výchovou, nebo o nezletilé matky.

Do takového typu zařízení jsou umísťovány děti ve věku od šesti let do ukončení povinné školní docházky. Podle názvu můžeme odvodit, že součástí dětského domova je také základní škola, kterou děti navštěvují. Stejně jako v dětských domovech, také zde děti žijí v rodinných

skupinách. Tyto skupiny se skládají z minimálně pěti a maximálně osmi dětí. Po ukončení základního vzdělání se děti samozřejmě mají možnost vzdělávat na střední školách či středních odborných učilištích. Není ale výjimkou, že se z důvodu pokračující závažné poruchy chování nemohou dále vzdělávat. Pokud taková situace nastane a dítě ve vzdělávání nepokračuje a ani neuzavře pracovněprávní vztah, je přemístěno do výchovného ústavu (Prošková, 2022).

1.2 Možné příčiny umístění dítěte do dětského domova

Příčiny umístění dětí do ústavní výchovy jakékoli formy se mění v průběhu let. Smrt, vážná nemoc rodičů či chudoba patřily dříve mezi ty nejčastější důvody, proč byly do dětských domovů a podobných zařízení děti umístěny. Příčiny se v posledních dekadách velmi proměnily (Ptáček, 2011). V roce 2022 bylo v ústavní péči pouze 1% dětí, kteří přišli o oba rodiče (Postránecká, 2023).

V dnešní době jsou v dětských domovech děti nejčastěji z důvodu velice nepodnětného prostředí, které ohrožuje jejich zdravý vývoj. Mezi časté příčiny můžeme řadit vážné rodinné potíže spojené s finanční situací rodičů, zneužívání a zanedbávání dětí. Dalším důvodem může být fyzické týrání a sexuální zneužívání dětí, stejně jako emoční týrání či rodiče užívající různé typy návykových látek. Do skupiny ne tak častých až vzácných příčin umístění dětí do dětských domovů patří rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody, nebo zdravotní komplikace rodičů (Škoviera, 2007). V ústavní výchově je zaznamenán nárůst dětí se zdravotním či jiným postižením (Pugnerová a Kvintová, 2016).

V publikaci *Znáte jejich příběhy?* od Denisy Proškové je rozhovor s paní ředitelkou Dětského domova Jemnice. Ta uvádí nejčastější příčiny umístění dětí v jejich dětském domově. Zmiňuje útěk rodičů od dětí, abnormálně vysoká absence v povinné školní docházce, což je následek určitého zanedbávání, dále týrání dětí, přítomnost závislosti na alkoholu či drog u rodičů, a další závažné důvody, kvůli kterým se rodiče nejsou schopni o dítě dostatečně postarat (Prošková, 2022).

1.3 Dětský domov jako simulace rodiny

Na začátek této podkapitoly by chtěla autorka práce poukázat na fakt, že životní příběhy dětí vyrůstajících v dětských domovech a jiných formách ústavní výchovy jsou zcela individuální. Z tohoto důvodu nelze toto téma generalizovat a mít jeden závěr použitelný pro všechny.

Názory na to jak moc a zda-li vůbec nějak dětské domovy mohou nahradit rodinné fungování se vždy lišily, liší se a pravděpodobně se vždy lišit budou.

Ve většině dětských domovů platí, že vychovatelé věnují nemalou pozornost tomu, aby připravili své svěřence na samostatný život mimo dětský domov. Bohužel tyto tendence se ne vždy podaří dotáhnout do takové podoby, aby výsledky byly viditelné (Pugnerová a Kvintová, 2016).

Skoro všichni odborníci se ale shodují na tom, že dětské domovy mají být až ta poslední možnost. V případě, kdy dítě strádá ve vlastní rodině jakýmkoliv způsobem je pravděpodobné, že v dětském domově bude mít lepší zázemí. Děti jsou v patologické rodině často vystaveny takovým podmínkám, které jim škodí nejen z fyzického, ale i z psychického hlediska. Následky těchto podmínek bez důkladné terapie a reedukace ovlivňují tyto jedince často po celý život (Prošková, 2022).

Dětské domovy by měli plnit sociální, výchovnou, vzdělávací, zdravotní i preventivní funkci. Pokud dětský domov funguje na bázi těchto hodnot je vše v pořádku a dítě by se za dobu setrvání v dětském domově v nejlepším případě mělo naučit všem potřebným úkonům v rámci vzdělávání, seberozvoje, sebeobsluhy, sociálních vztahů a podobně (Bendl, 2015).

Co se týče simulace rodinného fungování v dětských domovech a vychovatelů, je tato otázka poměrně komplikovaná. Vedení zařízení od vychovatelů očekává, že budou flexibilně plnit jejich požadavky. Požadavky týkající se sportovních aktivit, ručních prací, ekonomické i sexuální výchovy, vaření, uklízení, doprovázení dětí k doktorům i na úřad. Děti mladšího školního věku neočekávají a adolescenti dokonce nechtějí, aby vychovatelé byli jejich „náhradními rodiči“. Model rodinných skupin je tedy podobný rodinnému fungování v tom, že služby typu kuchař, prádlena a podobně se odbouraly a tyto činnosti zastává právě vychovatel (Matějček, 2017).

Model rodiny se ale nemůže v tomto ohledu nikdy dokonale naplnit z několika důvodů. Tím hlavním je, že v jedné rodinné skupině se střídá několik vychovatelů, pomocných vychovatelů

a asistentů. Málokdy je součástí rodinné skupiny vychovatel - muž. A také vychovatelky, které tráví s dětmi nejvíce času, již anebo naopak ještě nejsou v rodičovském věku (Matějček, 2017). Matějček ve své publikaci popisuje rodinný model v ústavní a jiných formách náhradní péče takto: „*Rodinu tedy charakterizuje situace, kdy vychovatelé uspokojují psychické potřeby dítěte a kdy soužitím s dítětem jsou současně uspokojovány psychické potřeby jejich.*“ (Matějček, 2017, str. 31).

Materiálně jsou děti v dětských domovech většinou vybaveni nadstandardně. Vychovatelé často kladou velký důraz na výchovnou i vzdělávací oblast a pečují o děti s nejlepším záměrem, přesto se u dětí objevuje citová deprivace, neschopnost navazovat hluboké partnerské vztahy v dospělosti a jiné následky této péče v dětských domovech (Prošková, 2022).

Negativní následky ústavní péče i v dětských domovech stále přetrvávají. Existují samozřejmě případy, kdy jsou jedinci dobře začleněni do společnosti i po ústavní výchově. Bohužel je ale nespočet případů psychické deprivace a podobných potíží, vyskytujících se u dětí z dětských domovů (Pugnerová a Kvintová, 2016). Matějček popisuje psychickou deprivaci takto: „*Překládáme jej (psychickou deprivaci) jako duševní strádání a myslíme tím především strádání z nedostatku citových a společenských podnětů.. To může samozřejmě postihnout člověka v kterémkoli věku. Avšak výzkumy ukazují, že v časném dětství, kdy se kladou základy pro vývoj lidské osobnosti, mohou být následky takového „strádání“ zvláště závažné a nebezpečné.*“ (Matějček, 2017, str.48).

Není pochyb o tom, že funkční a úplná rodina je základem pro zdravý vývoj jedince. Rodina totiž plní mnoho nenahraditelných funkcí: ekonomické, biologické, psychologické i sociální. Rodina je základní a nejdůležitější sociální skupina, ve které dítě žije. Rodina by měla vytvářet bezpečné zázemí, uspokojovat potřeby dětí a zprostředkovat jim zkušenosti, které jinde nemohou nalézt. Člověk vyrůstá v rodině, kterou pojmenováváme jako orientační (dříve primární). V této rodině se dítě učí, jaký je svět, co je dobré a co není. Model této rodiny je poté napodobován, nebo naopak odmítán v rodině prokreační (dříve sekundární). Prokreační rodinu si jedinec v dospělosti vytváří sám se svým partnerem V případě, kdy vznikne jakýkoliv zásah do rodiny a jejího fungování, je zde velká pravděpodobnost, že dítě bude trpět právě již zmiňovanou psychickou deprivací. (Pugnerová a Kvintová, 2016)

Jak bylo již zmíněno, děti, které jsou umístěny do jakéhokoliv typu ústavní výchovy, bývají častěji emocionálně i sociálně narušené. Často již v období před narozením se potýkají s fyziologickým ohrožením. Tyto stavy způsobují jejich matky, které již přes jejich graviditu

požívají alkohol a jiné návykové látky. Jejich životní styl je škodlivý a péče o zdraví své i svého potomka nedbají. Tyto jedinci mohou zažívat trauma již během těhotenství, po narození (před umístěním do ústavní výchovy) a často i při příchodu do dětského domova či jiné druhu zařízení (Škoviera, 2007).

Matějček také popisuje další rys rodinné výchovy, a to trvání a hloubka citových vztahů. Většinou v dětských domovech je jen velmi málo příležitostí k navázání hlubších vztahů dětí k vychovateli. V té samé chvíli je trvání tohoto vztahu omezeno na dobu pobytu dítěte v dětském domově, popřípadě setrváním vychovatele v tomto zaměstnání. Dalším popisovaným rysem podle Matějčka je soukromí. V dětských domovech je soukromí vychovatelů a dětí striktně odděleno. Vychovatel bydlí jinde se svou rodinou, nesdílí s nimi veškerý prostor jako rodiče se svými dětmi. Zároveň vychovatel má vychovávat, ne sdílet. Do své práce s dětmi nemá vnášet své záliby, osobní problémy a tak podobně. V rodině je tomu jinak. Rodiče se svými dětmi navzájem sdílí nejen bydlení, ale i životní radosti, starosti a frustrace. V rodině je tedy chování členů většinou upřímnější a osobnější než v dětském domově. (Matějček, 2017).

Rozhodně ale neplatí pravidlo, že dítě vyrůstající ve své původní rodině psychickou deprivací trpět nemůže. Jedná se zde o dilema, na které stále není jasný názor ani mezi odborníky. Zda-li dysfunkční rodina je lepší či horší než instituce typu dětský domov. Mnoho autorů se shoduje na tom, že tato forma výchovy je stále velmi potřebná. (Škoviera, 2007).

Toto dilema vždy mělo a stále má ekonomický, ideologický a dokonce i politický rozměr. V počátcích vývoje dítěte má zdravá a fungující rodina výrazně lepší předpoklad pro vytvoření prostředí, ve kterém se naučí dítě řešit svoje krize. V následujících fázích a obdobích života není rodinné prostředí tolik nenahraditelné. I přes to ale vývoj jedince dále ovlivňují předchozí zkušenosti. (Škoviera, 2007)

2 SOUROZENECKÉ KONSTELACE

Druhá kapitola přechází na další téma, které s touto závěrečnou prací souvisí a bez kterého bychom se neobešli. Tímto tématem jsou velmi obecně řečeno sourozenci.

Vždy byl vztah jako takový velmi zkoumaným fenoménem. Nespočet studií se v historii zabývalo rodinnými vztahy. Na vazby typu manžel – manželka, nebo rodič – dítě se soustředila společnost již velmi brzy. Během několika desítek let se ale podařilo do centra zkoumání zasadit také sourozenecký vztah a jeho vliv na osobnost daného jedince (Kluger, 2011).

Děti stejných rodičů – sourozenci – mají bezpochyby speciální a jedinečný vztah. Prožívají mezi sebou kromě hlubokého sepětí i nepřátelství a soupeřivost – rivalitu (Sohni, 2019). Tato rivalita je u sourozenců běžná a dokonce v určité míře i zdravá. Zdravá v případě, kdy se k ní správně postaví právě rodiče daných sourozenců. Existují zde ale faktory, které tuto rivalitu mohou poměrně vážně změnit a často zhoršit. Prvním faktorem je povaha sourozenců. Záleží na tom, zda-li povahu mají oba sourozenci stejnou, nebo naopak velmi rozdílnou. Dalšími faktory je věkový rozdíl a v neposlední řadě pohlaví sourozenců (Markhamová, 2021).

Je zcela jasné, že sourozenecký vztah je odjakživa mezi námi – v příbězích, v mytologii, ve filmech i v pohádkách. Hovoříme tedy často o tom, že tento vztah nemálo kdy předčí svou významností vztah dítě – rodič (Sohni, 2019).

Sourozenci tvoří osobité společenství v každé rodině. Tyto vztahy tvarují podle Matějčka dvě základní veličiny: věk a pořadí narození. Jinou pozici v rodině zaujímá děvče narozené po dvou bratrech a jinou pozici zase bude mít například nejstarší bratr oproti nejmladšímu (Matějček, 2017). Je přirozené, že rodiče mají vůči svým potomkům různá očekávání. Kvůli těmto očekáváním, rodiče nevědomě vystavují své děti dané pozici v sourozenecké konstelaci (Skládalová, 2018). S tímto ambivalentním vztahem, který se může projevat jak pozitivně v rámci náklonnosti, tak negativně v podobě agrese a konfliktu je důležité pochopit a umět s ním pracovat. (Campiono-barr, 2017)

Pořadí narození, jinými slovy sourozenecká konstelace má tedy velký vliv na naši osobnost. Existují tři základní typy v sourozenecké konstelaci: prvorození (včetně jedináčků), druhorození (a prostřední děti) a nejmladší děti (benjamínci) (Leman, 2000).

Toto pořadí narození nám formuje osobnost a ovlivňuje očekávání vůči budoucímu partnerovi, fungování své vlastní rodiny i postoj k životním hodnotám (Krůtová a Kyselá, 2019).

Důkazem tohoto vlivu může být fakt, že manželé či partneři, kteří své dětství sdíleli s větším počtem sourozenců, mají také častěji větší počet vlastních dětí. Pokud mluvíme o rodičích, kteří byli jedináčci, není to zdaleka tak jasné. Někteří z nich do svých ratolestí promítají svůj vlastní život a zkušenosti, které zažili. Druhou stranu mince tvoří rodiče – jedináčci, kteří naopak chtějí svým dětem dopřát to, co sami neměli a co jim v některých fázích života pravděpodobně chybělo (Matějček, 2017).

Je třeba zmínit, že pořadí narození je důležitým faktorem ve vývoji jedince, ale rozhodně není jediným. Mezi další jevy, které pozorujeme v sourozeneckém soupeření patří například gender (pohlaví) sourozenců (Novák, 2007). Mimo pohlaví to mohou být dále věkové rozdíly, minulost rodičů v roli sourozenců, somatické či mentální zvláštnosti, rodinná situace.

Nemůžeme tvrdit, že jedna ze sourozeneckých pozic je nejvíce výhodná a druhá je nejméně. Je důležité porozumět výsadám i nevýhodám jednotlivých pozic a umět s nimi pracovat (Kucharská a Švancarová, 2017). V následujících podkapitolách se podrobněji podíváme na konkrétní sourozenecké pozice a jejich základní charakteristické rysy.

2.1 Prvorození

Každé prvorozené dítě je zpočátku jedináčkem (s výjimkou prvorozených dvojčat). První děti v pořadí včetně jedináčků bývají svědomití a zodpovědní. Mívají mysl zaměřenou na spravedlnost, mívají pocit, že vše by se mělo dělat takovým způsobem, který považují za správný. Většinou jsou více orientováni na výkon než ostatní a mají přirozeně vůdčí schopnosti. Tito jedinci mají určité výhody a výsady spojené s jejich prvorozenstvím. Mezi tyto výsady patří vytváření pravidel, kterými se řídí často celá rodina. K tomuto statusu se samozřejmě pojí i určité nevýhody – když se objeví mladší sourozenci, očekává se od nejstarších větší zodpovědnost (Leman, 2011).

Není výjimkou, že v rodině s více sourozenci bývá nejstarší z dětí učitelem mladších. Rodiče se při jeho výchově často soustředili nejvíce a naložili na něj vše, co mohli. Když se narodí další děti, předpokládáme, že mladší pozorují toho staršího a tím se učí různým schopnostem a dovednostem. Mladší sourozenci se nápodobou učí od prvorozeného vše, co dělá, i to, co se

rodičům nemusí zamlouvat (Skládalová, 2018). Když do rodiny s jedináčkem přichází další sourozenec, je to období očekávání, těšení se a zároveň tzv. „sesazení z trůnu“ prvorozeného. Déle již nebude středem rodiny. Nejde pouze o materiální zabezpečení, ale hlavně o čas a pozornost rodičů, o které se bude muset naučit dělit s dalším sourozencem (Skládalová, 2015).

Charakteristické rysy prvorozeného může mít zároveň určitým způsobem i to dítě, které se narodilo, až druhé či další v pořadí. Tato situace může nastat v případě, že mezi sourozenci vznikne větší věkový rozdíl. Pokud je tento rozdíl větší než pět let, často má sourozenec (i když je mladší) charakteristické rysy prvorozeného či jedináčka (Leman, 2000). Z tohoto tvrzení plyne, že se i ze dvou sourozenců mohou vyvinout dva jedináčci. Samozřejmě je potřeba přihlížet k výchově a celkovému postoji rodiny na sourozence a nemůžeme tento fakt generalizovat (Novák, 2007).

Jak bylo zmíněno výše, starší sourozenci jsou učitelé mladších, nejvíce samozřejmě ti prvorození. S dětmi, kteří s žádným jiným sourozencem nevyrostají, je to tedy zjevně jiné. U nich platí, že rodiče a ostatní dospělí jsou ve většině případů jejich hlavními učiteli, a to dokazují i charakteristické znaky jedináčků. Mezi ty patří i mimo jiné častější lepší prospěch ve škole a mívali více obecných znalostí. Díky častému kontaktu s dospělými lidmi jsou obratnější v různých společenských situacích (Matějček, 2017).

2.2 Prostřední

Když se do rodiny narodí první dítě, tak se z páru stanou rodiče. Když se narodí druhé dítě, vzniká sourozenectví. To mění celé rodinné fungování a strukturu (Sohni, 2019).

Můžeme tvrdit, že většinou platí pravidlo, že dítě narozené druhé, či další v pořadí, se bude výrazně odlišovat od staršího sourozence, respektive toho sourozence, jenž se narodil těsně před ním. Není výjimkou, že se prostředním dětem nedostává tolik pozornosti jako nejstaršímu a nejmladšímu dítěti. To v sobě nese určité výhody, kterými mohou být nepovšimnutí si nějaké lenosti či lhostejnosti. Na děti narozené uprostřed se povětšinou tolik netlačí a neočekávají se takové výsledky a výkony jako od dětí narozených první. To samozřejmě nese i určitá rizika a nevýhody. Tím je například myšlena možnost nerozvinutí jejich plného potenciálu (Leman, 2011).

U dětí narozených uprostřed se používá pojem „sendvičové děti“. Jak je uvedeno o několik řádků výše, tato pozice se dopředu nedá konkrétně určit. Tím, že se snaží odlišit od staršího sourozence, odvíjí se a přizpůsobuje se tedy tomu, jaký je jeho starší sourozenec. Z tohoto důvodu mohou být prostřední a druhé děti jak samotářské a introvertní, tak soupeřivé a extrovertní (Skládalová, 2018).

2.3 Benjamínci

Mezi hlavní obecné charakteristické rysy nejmladších dětí v rodině patří bezstarostnost, společenskost, oblíbenost a nekomplikovanost. Toto jsou časté rysy, které bychom popsali jako vcelku pozitivní a zábavné. Je potřeba ale zmínit i fakt, že u dětí narozených poslední pozorujeme častěji i temperamentnost, rozmazlenost, vzpurnost a prudkost (Leman, 2000).

Tyto rysy mohou vycházet jednoduše z několika důvodů. Podle demografů se benjamínci rodí rodičům, kteří jsou již na určitém vrcholu kariéry, ti na svého potomka nemívají tolik času jako na děti narozené dříve. Také je tu druhý pohled, který poukazuje na fakt, že nejmladší děti mají velmi často starší rodiče, kteří na ně naopak mají více času, ale ne již tolik energie na jejich přísnější výchovu (Novák, 2007). Alfred Adler tvrdil, že nejmladší dítě může mít větší sklon k výmluvám a předávání viny na onen fakt, že právě on je poslední narozený. Toto tvrzení doplňuje tím, že platí i přes to, že benjamínci jsou častěji vychováváni ve vřelejším prostředí než jejich starší sourozenci (Plháková, 2020).

Naposledy narozené děti mají stejnou potřebu jako všechny ostatní potomci a tou je vyniknout v nějaké oblasti. Benjamínci to v tomto ohledu mají velice těžké. Není vůbec snadné najít nějakou volnou pěšinku, která by se dala rozvíjet, aniž by ji už někdo nepoznal. Příkladem nám může být fiktivní rodina: prvorozená dcera je velice inteligentní a rozvíjí se v tomto směru. Druhorozený syn se vydal na sportovní kariéru a třetí syn má dobrý hudební sluch a hraje na několik nástrojů. Čtvrtá dcera, poslední narozená si již nedokáže najít žádnou z oblastí, ve které by vynikla, a nakonec se z ní stala bavička celé rodiny (Kucharská a Švancarová, 2017).

3 SOUROZENCI V DĚTSKÝCH DOMOVECH

Jak již bylo zmíněno v první kapitole, dětský domov různými způsoby simuluje rodinu. Není pochyb o tom, že ji nikdy nemůže kompletně nahradit. Ve většině dětských domovů udržují principy, které se snaží k modelu rodiny přiblížit. Autorka práce konstatuje, že mezi takové prvky patří právě rodinné skupiny, slavení svátků – Vánoce, narozeniny, Velikonoce a další. Dále vybavení dětských domovů, které také často připomíná běžný byt či dům. Kuchyň, jídelna, dětské pokoje, koupelna s toaletou, zahrada. Tyto prostory jsou vybaveny většinou příjemně a útulně, a to právě za účelem vytvořit dětem co nejlepší možné zázemí.

Značná a velmi důležitá součást toho, že dětský domov by měl připomínat rodinu, jsou i rodinné skupiny. Podle zákona č. 109/2002 Sb. by měli sourozenci být součástí jedné rodinné skupiny v rámci dětského domova, který má rodinných skupin více. Výjimku lze umožnit pouze z výchovných důvodů.

3.1 *Soužití sourozenců v dětských domovech*

Ovlivňuje dítě v dětském domově fakt, že je tam s ním umístěn i jeho sourozenec? Opět je potřeba zmínit, že tyto tvrzení a názory nelze generalizovat. Často záleží na situaci a konkrétním stavu sourozenců – ať už vlastních či nevlastních.

V případě, kdy se do dětského domova dostanou společně sourozenci se nemálokdy stává, že daný bratr či sestra je jediná připomínka domova, bezpečí a zázemí. Potíže s adaptací na dětský domov není výjimečným fenoménem. Záleží také na okolnostech a na tom, z jakého prostředí konkrétní dítě do dětského domova přišlo. Sourozenci si mohou být s adaptací v dětském domově velmi nápomocní.

V již zmiňované knize *Znáte jejich příběhy?* Je několik takových situací, vysvětleno konkrétními příběhy. Často právě z původního patologického prostředí přichází sourozenci, kteří na počátku drží spolu. Jejich síla je v tom, že si prošli v mladém věku náročnými životními situacemi a museli si vždy společně najít svou cestu. Necítí se tak ztraceni v novém světě, mají svého bratra či svou sestru jako bezpečné místo. Někteří tento speciální vztah využili jako přístav, do kterého se mohli vždy vrátit a být v bezpečném prostředí. To jim bylo velmi

nápomocné v začátcích v dětském domově, v navazování vztahu s ostatními dětmi i vychovateli a tak dále (Prošková, 2022).

Musí být ale sourozenec nutně při adaptaci v dětském domově nápomocný? Z životních příběhů dětí žijících v dětských domovech vychází ale také zkušenosti dětí, kdy se sourozenci semknuli takovým způsobem, že adaptace v dětském domově nebyla nakonec úspěšná, nebo se podařila až po velmi dlouhé době. Projevovalo se to tím, že se sourozenci v kolektivu ostatních dětí neprojevovali či se nezapojovali do běžných činností spolu s ostatními. V některých případech toto chování vedlo až k úplné izolaci a sourozenci se tak neměli potřebu socializovat s ostatními dětmi z rodinné skupiny či dětského domova. (Prošková, 2022).

I u dětí, které jsou v dětském domově již od velmi brzkého věku, či dokonce neznají běžné prostředí domova platí, že sourozenecký vztah je velmi speciální a důležitý. Může se zdát, že další děti v rodinné skupině mohou sourozence nahradit a mohou si společně býti všichni sourozenci. Takových případů je ale opravdu jen velmi málo. Děti v jedné rodinné skupině nezůstávají celý život. Dochází ke změnám, stěhování, přichází i noví členové rodinné skupiny. V takové situaci se rodinná skupina opět proměňuje a role v ní se mohou radikálně měnit. V případě, kdy je z nějakého důvodu nařízena změna dětského domova, sourozenci odchází většinou spolu (Prošková, 2022).

Také často přirozeně nastává situace, kdy mladý dospělý odchází z dětského domova kvůli svému věku. Buď již dostudoval, či odešel z dětského domova pro svou plnoletost. Ať je to jakýkoliv důvod, pokud má v dětském domově mladší sourozence, bývá to pro ně veliká změna. Odchází jim starší sourozenec, který pro ně může být velkým vzorem v chování, fungování i vlastnění rolí v dětském domově. Nemálokdy se při takové situaci stává, že se mladší sourozenec zapojí do nových vztahů. Často jsou tyto jedinci starší než on. Jejich vliv na mladšího sourozence může mít veliké následky (Prošková, 2022).

3.2 Sourozenecké konstelace v dětských domovech

Jak sourozenecké konstelace ovlivňují sourozence vyrůstající v dětském domově? Z příběhů jedinců, kteří si touto formou ústavní péče prošli je zřejmé, že na vývoj osobnosti má pořadí narození stejný, nezřídka větší vliv než u dětí vyrůstajících v běžných rodinách.

Velmi dobrým příkladem nám mohou být nejstarší sourozenci. Prvorození ve zdravě fungujícím prostředí automaticky přebírají část zodpovědnosti. Může se to týkat domácích prací, péče o sebe či o své mladší sourozence (Leman, 2011).

Pokud tyto principy uplatňují prvorození v rodině, součástí které jsou i fungující rodiče, o to více bude první narozený přirozeně přebírat zodpovědnost v prostředí, ve kterém rodiče nejsou. Podle zkušeností jedinců, kteří sepsali svůj příběh, do již několikrát zmíněné knihy *Znáte jejich příběhy?* toto tvrzení u nejstarších sourozenců velmi často platí. Sourozenci umístění společně do dětského domova mají jeden v druhém zázemí a podporu. Prvorozený je zde ten, který mívá tu největší starost a péči o zajištění spravedlnosti a podpory pro své mladší sestry a bratry. Opět zde hraje roli pohlaví sourozenců, věkový rozdíl, podmínky a vztahy, se kterými do ústavní výchovy přišli a několik dalších vlivů. Tyto vlivy je samozřejmě důležité brát v potaz nejen v ústavní výchově (Prošková, 2022).

Příkladem, toho jaký vliv prvorozený na sourozeneckou skupinu má popisuje Matějček příběhem v jedné ze svých publikací. Představuje zde svou zkušenost, kdy se zabýval jednou rodinnou skupinou, ve které vyšetřoval nově příchozího a zároveň nejmladšího chlapce. Nejstarší hoch ve skupině působil jako prvorozený sourozenec, zaujmul vedoucí roli a jeho vliv na ostatní nesl dobré ovoce. Nově příchozí chlapec byl totiž ve svém vývoji velmi opožděn. Starší děti ze skupiny se chopily příležitosti a s nejmladším chlapcem si hrály, tvořily pro něj různé aktivity, které konzultovaly s vychovateli. Při další návštěvě byl u chlapce vidět neuvěřitelný pokrok. Vývoj byl opožděný pouze v oblasti jemné motoriky. Ostatní oblasti pokryly děti, které si s ním hrály a vytvořily mu zázemí, kde se mohl rozvíjet. Vše vymyslel a podporoval nejstarší chlapec, kterému ostatní mladší děti důvěřovaly a chodily v jeho stopách (Matějček, 2017).

PRAKTICKÁ ČÁST

Praktická část této bakalářské práce navazuje na část teoretickou. V té bylo přiblíženo fungování dětských domovů. Bylo vysvětleno z jakých příčin mohou být děti do dětského domova umístěny a také zde byl zmíněn rozdíl mezi dětským domovem a dětským domovem se školou. Zároveň bylo poukázáno na to, jakou roli hrají sourozenci v životech nás všech. Vyjasnili jsme si, že sourozenci mají velký vliv na naši osobnost. Z tohoto tvrzení vyplývá, že práce s nimi je bezpochyby velmi potřebná. A to nejen v běžné rodině, ale samozřejmě i v takovém prostředí, ve kterém rodiče nejsou u výchovy přítomni.

Tato část bakalářské práce se tedy bude zabývat především fungováním sourozenců v dětských domovech z pohledu vychovatelů. Autorka práce realizovala výzkum pomocí kvalitativního šetření.

4 CÍL PRÁCE

Cílem práce je zjistit zda-li vychovatelé se sourozeneckými vztahy pracují, jestli jejich vztah cíleně podporují, nebo mu nechávají volný průběh. Zároveň se budeme snažit zjistit, jestli se nějakým způsobem sourozenci ovlivňují a popřípadě jaký vliv na sebe v dětském domově mají. A to vše z pohledu vychovatelů, kteří s nimi sdílí každodenní život v rodinných skupinách. Dále se zaměříme na to, jestli jsou sourozenci součástí většiny dětských domovů, nebo je sourozenecký vztah v tomto prostředí spíše raritou.

4.1 Výzkumné otázky

Z cíle práce vyšla najevo hlavní výzkumná otázka spolu s dalšími třemi vedlejšími výzkumnými otázkami:

HVO: Pracují vychovatelé v dětských domovech se vztahem sourozenců?

VVO1: Jsou sourozenci v dětských domovech častým jevem?

VVO2: Vnímají vychovatelé rozdíl v přístupu sourozenců k sobě navzájem oproti ostatním dětem z rodinné skupiny?

VVO3: Jak často nastane situace, kdy sourozenci nejsou umístěni společně do jedné rodinné skupiny v rámci dětského domova?

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

5.1 Metoda a technika sběru dat

Autorka práce využila sběr kvalitativních dat pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory probíhaly s vychovateli dětských domovů, v jednom případě i s ředitelem zařízení. Cílem těchto rozhovorů bylo potvrzení, či naopak vyvrácení představy o počtu sourozenců v dětských domovech a o jejich fungování v tomto prostředí. Zároveň byla snaha o co nejvíce podrobné zjištění, zda-li vychovatelé věnují pozornost i práci se sourozeneckým vztahem. Rozhovory umožnily autorce práce vidět očima vychovatelů sourozenecké skupiny v kolektivu ostatních dětí z dětských domovů. Rozhovory byly realizovány přímo v dětských domovech především na jihu Čech, a proto měla autorka práce možnost nahlédnout sama na nějaký čas do rodinných skupin konkrétních dětských domovů.

„Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hloubkových datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.“ (Švaříček a Šedová, 2007, str. 17).

Polostrukturovaný (někdy též částečně řízený) rozhovor je takový rozhovor, při kterém má výzkumník připravený soubor témat či otázek. Tyto otázky jsou předmětem rozhovoru, aniž by bylo jasně dané pořadí. Výzkumník má možnost témata a otázky částečně modifikovat. Důležité je dotázat se na všechny, předem definované. Mohou zaznít i otázky doplňované (Reichel, 2009).

5.2 Proces sběru dat

Polostrukturované rozhovory probíhaly od března roku 2023 do února 2024. V tomto období navštívila autorka práce několik dětských domovů především v Jihočeském kraji. Díky praxím, které byly realizovány v únoru roku 2024, měla autorka práce možnost jeden z dětských domovů poznat blíže. Seznámila se s kolektivem vychovatelů, sociálních pracovníků, ale samozřejmě i s dětmi.

V rámci této bakalářské práce byly rozhovory vedeny pouze s vychovateli a pracovníky dětských domovů. Do dětských domovů většinou jezdila autorka společně s její kolegyní, která pro svůj výzkum také potřebovala zajistit rozhovory s vychovateli. Pro úsporu času i energie pracovníků dětských domovů se domluvily, že rozhovory realizují v dětských domovech ve stejný čas. Po předešlé domluvě s vedoucím dětského domova osobně dorazily. Vedoucí dětského domova jim nabídli možnost rozhovoru s konkrétní vychovatelkou, která na ně většinou již čekala. Ve dvou zařízeních byly vedeny rozhovory se dvěma vychovateli. Po příchodu do kanceláře, či obývacího pokoje rodinné skupiny, kde rozhovor probíhal nadešel čas na seznámení vychovatele s polostrukturovaným rozhovorem a zároveň jakým způsobem daný rozhovor bude probíhat. Autorka požádala respondenty výzkumu o informovaný souhlas včetně souhlasu o elektronické nahrávání rozhovoru. Zároveň dala najevo, že anonymita výzkumu je samozřejmá.

Vychovatelé se kterými byly rozhovory realizovány byli zkušení ve svém zaměstnání. Byli to pracovníci dětských domovů, kteří dětský domov znají, jsou součástí rodinných skupin. Vnímají a chápou vztahy v nich a jejich mnohdy desítky let dlouhé zkušenosti v dětských domovech jsou nenahraditelné.

5.3 Charakteristika výzkumného souboru

Jako výzkumný soubor pro tuto bakalářskou práci byli vybráni vychovatelé a jeden ředitel dětského domova. Výzkum zahrnoval těchto výzkumných souborů celkem pět ze tří nejmenovaných dětských domovů, které leží na jihu Čech. Většina z respondentů byli zaměstnání v dětském domově více než pět let, v jednom případě měla vychovatelka na svém kontě více než 25 let zkušeností vychovatele.

5.4 Etika výzkumu

Účast na výzkumu je ryze dobrovolný. Výzkum je možný provádět pouze s osobami, které k účasti udělily informovaný souhlas. Z tohoto dokumentu jsou patrné důsledky, povaha a rizika účasti na výzkumném modelu. Účastník má právo kdykoli od takového výzkumu odstoupit. Odstoupit znamená přerušit či ukončit účast na daném výzkumu. Podpisem účastník výzkumu potvrzuje, že byl řádně informován a se svou účastí souhlasí (Mioviský, 2006).

Existuje několik základních principů etické dimenze výzkumu. Těmi jsou důvěrnost, již zmíněný informovaný souhlas a možnost zpřístupnění práce účastníkům výzkumu.

Důvěrnost lze popsat jako nezveřejňování dat, která by mohla jakýmkoliv způsobem účastníky výzkumu identifikovat. Tento slib se měl striktně dodržovat v celé práci. Důvodem je, aby nemohlo dojít k žádné újmě daných účastníků.

Poučený, neboli informovaný souhlas je dalším principem v každém sociálně-vědním výzkumu. Znamená to, že respondenti podpisem souhlasí s účastí na výzkumu.

V neposlední řadě je důležité zmínit zpřístupnění práce účastníkům výzkumu. V této oblasti nejsou daná jasná pravidla, jakým způsobem by měla být práce respondentům předána. Ve výsledku je ale důležité, aby měli tu možnost, kdyby o to sami stáli (Švaříček a Šed'ová, 2007).

5.5 Metoda zpracování dat

Data byla ve formě textu – přepisy rozhovorů. Pro analýzu přepsaných rozhovorů se autorka práce rozhodla využít jak metodu tématické analýzy, tak zároveň metodu otevřeného kódování. Toto rozhodnutí bylo realizováno na základě toho, že autorka viděla v rozhovorech mnoho dalšího obsahu. Z tohoto důvodu se rozhodla, že použije kromě metody tématické analýzy také metodu otevřeného kódování rozhovorů.

5.5.1 Tématická analýza

Tento typ analýzy můžeme využívat v případě, kdy již vycházíme z nějaké teorie. Výzkumná otázka je stanovena předem, nebo zde popřípadě existuje možnost, že se výzkumná otázka v průběhu analýzy objeví (Braun a Clarke, 2006).

V této bakalářské práci byla hlavní výzkumná otázka položena předem. Jedna ze tří vedlejších výzkumných otázek byla též položena již před začátkem samotného šetření.

5.5.2 Otevřené kódování

Data, která byla získaná z polostrukturovaných rozhovorů byla také zpracovávána pomocí techniky otevřeného kódování.

Otevřené kódování provádí výzkumník, tím způsobem, že lokalizuje v textu témata a přiřazuje jim daná označení. Čtením rozhovorů, které v terénu získal, vnímá kritická místa. Tímto způsobem používá otevřeného kódování k odhalení určitých témat. Nejprve tyto témata výzkumník třídí a organizuje, ale postupně dochází i k doplňování a analýze dat (Hendl, 2016). Postupujeme tak, že nejprve přepis rozhovoru rozdělíme na jednotky. Danou jednotkou může být slovo, věta, či odstavec. Vzniklé jednotce přidělíme kód, neboli jméno, označení. Kód vybíráme podle toho, co jednotka obsahuje a o čem vypovídá (Švaříček a Šed'ová, 2007).

6 ANALÝZA A INTERPRETACE ZÍSKANÝCH DAT

Při získávání dat byly stanoveny významné oblasti, které v rozhovorech zazněly a byly poté zpracovány tématickou analýzou. Předem byly tedy stanoveny tyto dvě kategorie: **Práce se sourozeneckým vztahem** a **Sourozenecké soužití v dětských domovech**. V rámci kategorie Práce se sourozeneckým vztahem se zaměříme na to, zda-li vychovatelé se sourozenci pracují a jestli tuto potřebu vnímají. Kategorie Sourozenecké soužití v dětských domovech se zabývá otázkou jestli vychovatelé v dětských domovech vnímají rozdíl mezi sourozeneckými a přátelskými vztahy. V průběhu šetření se ale autorka práce rozhodla využít také metodu otevřeného kódování, ze které jí vyplynuly tyto další dvě kategorie: **Výskyt sourozenců v dětských domovech** a **Rozdělení sourozenců v dětských domovech**. Kategorie Výskyt sourozenců v dětských domovech se zaměřuje na to, zda-li je vůbec sourozenecká skupina častá v rámci této ústavní péče. Rozdělení sourozenců v dětských domovech je kategorie, která zjišťuje jestli se sourozenci oddělují a jak častý je to jev. V následujících podkapitolách tyto kategorie postupně zanalyzujeme a interpretujeme. Podkapitoly jsou uspořádány logicky za sebou, tudíž nejsou v takovém pořadí, ve kterém jsou v tomto úvodu kapitoly.

6.1 *Sourozenci součástí dětských domovů*

V rámci šetření byla zkoumána oblast výskytu sourozenců v dětských domovech. Autorka bakalářské práce položila v každém navštíveném dětském domově otázku ohledně počtu sourozenců v rodinné skupině a poté i v celém zařízení.

Z polostrukturovaných rozhovorů vyšlo najevo, že ve všech navštívených domovech byli sourozenci velmi častí. Jen opravdu malé množství rodinných skupin nemělo mezi dětmi žádné sourozence. Ze všech dětských domovů, které byly navštíveny v rámci šetření se toto týkalo pouze dvou rodinných skupin.

V některých rodinných skupinách tvořili sourozenci dokonce až polovinu členů rodinné skupiny. Jedna z vychovatelů to popsala takto: „*Ano, samozřejmě, máme tady sourozence. Všichni to jsou vlastní, no a tady na tý skupině jsou teda čtyři.*“ ... „*Jednomu bude pět, druhý je sedm, pak devět a nejstarší je dvanáct teda. Ostatní děti ty sourozence doplňují jakoby, celkově jich je osm. Ty zbylé čtyři sourozence nemají, nebo je už nemají tady na domově.*“

Ukázalo se ale, že je častěji v dětských domovech sourozenecká dvojice. Často je rodinná skupina kapacitně plná. To znamená, že jí tvoří celkem osm dětí. Z rozhovorů s vychovateli vyplynulo, že jsou nejčastěji z těch osmi dětí dva sourozenci, maximálně tři. Toto tvrzení podložili aktuální situací v rodinné skupině, ve které právě fungují: „*Ano, mám tady dva vlastní sourozence, jsou to dva bráchové.*“, další vychovatel vypověděl: „*Jsou tu dva sourozenci, brácha a ségra, jsou vlastní, myslím.*“, „*Ano, jsou tu tři holky, ségry spolu.*“ Tento fakt, ale vychovatelé také potvrdili svými zkušenostmi z jiných rodinných skupin a dětských domovů, ve kterých byli zaměstnáni v minulosti.

6.2 Rozdělení sourozenců v dětských domovech

Během rozhovorů jsme se s vychovateli dostali na téma rozdělování sourozenců v dětských domovech v rámci rodinných skupin. Právně by toto mělo být ošetřeno v rámci zákona 109/2002 Sb. V něm je uvedeno, že sourozenci by měli být součástí jedné rodinné skupiny v dětském domově:

„Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny; výjimečně je možné zařadit je do různých rodinných skupin, zejména z výchovných důvodů.“ (zákon 109/2002 Sb.)

Záměr autorky tedy bylo zjistit jak se k tomuto v dětských domovech vedení staví a jestli sourozenci opravdu spolu sdílí život v rodinné skupině, či nikoliv. Jeden z respondentů odpověděl takto a můžeme se domnívat, že jde o většinovou situaci: „*Ano, to že by byli sourozenci oddělení je opravdu velká rarita. Zažil jsem to opravdu jen jednou a to bylo fakt dávno, bylo to samozřejmě z toho důvodu, že se ti kluci fakt nesnesli a to tam bylo ještě zamotaný, protože oni nebyli ve skutečnosti vlastní, měli jinýho tátu ještě ke všemu.*“

Pouze v jednom z dětských domovů, které autorka práce během svého šetření navštívila bylo zjištěno, že sourozenci jsou rozděleni do dvou rodinných skupin. Vychovatelka to komentovala tímto způsobem: „*... no a ty tři sourozenci tady maj ještě dva, ale ty jsou v jiným bytě nahoře.*“ ... „*řekla bych, že to může bejt tím, že jsou o dost starší. Ono už jednomu je přes osmnáct a tomu druhýmu bude osmnáct v březnu, tak možná to je tím.*“

Ve výsledku kromě jednoho případu, byli všichni sourozenci umístěni společně do jedné z rodinných skupin v rámci jednoho dětského domova. Častokrát bylo zmiňováno, že tato situace je samozřejmostí.

Jeden ze zmiňovaných problémů tohoto opatření je situace, kdy v naplněných dětských domovech není v rodinných skupinách místo na více než jedno dítě. V takovém případě se sourozenci zařazují do jiných dětských domovů, většinou dále od místa bydliště či školy. Další potíží nastává, kdy místa v rodinných skupinách jsou, ale pro sourozeneckou skupinu ne. Například, když dětský domov má čtyři rodinné skupiny a v každé rodinné skupině je pouze jedno místo. V takovém případě nastává situace, kdy se přesouvají z jedné rodinné skupiny děti, které jsou již zvyklé na vychovatele i ostatní děti do skupiny druhé, aby se uvolnilo více míst v jedné rodinné skupině pro skupinu sourozenců.

6.3 Práce se sourozeneckým vztahem

Z rozhovorů, které probíhaly s vychovateli vyšly najevo **dva pohledy** na práci se sourozeneckým vztahem. Tyto dva pohledy jsou rozdílné a zřejmě souvisí s vnitřním přesvědčením konkrétních vychovatelů.

První z těchto dvou pohledů měla většina dotázaných zaměstnanců dětských domovů. Tito vychovatelé měli pohled na sourozenecký vztah jako na vztah, který má vliv na osobnost dětí. Vnímali tento vztah jako velmi důležitý a péči o něj potřebný. Vychází z toho, že mají v dětském domově, respektive v rodinné skupině sourozence a podle toho s nimi jednájí. Toto tvrzení dokazuje například výpověď ředitele jednoho z dětských domovů, ve kterém bylo prováděno šetření: „*No, ano. Ano vycházíme z toho, že to jsou sourozenci, přistupujou (vychovatelé) k tomu vztahu určitě individuálněji.*“

Individuální vztah zazněl od ostatních vychovatelů několikrát. Práci se sourozenci vnímají jako samozřejmost. Stejně jako v běžné rodině je potřeba se sourozenci mluvit a budovat jejich vztah. Vychovatelé vnímají, že pokud je zde absence výchovy ze strany rodiče, tak je musí nahradit právě oni i v tomto ohledu. Zmiňovali například osobní rozhovory se sourozeneckou skupinou společně i individuálně. Nejen při možném konfliktu, ale například mluvili i o běžných činnostech, trávení volného času či společných aktivitách.

Také zaznělo, že je ze strany vychovatele snaha o to, aby konkrétní sourozenci umístění v rodinné skupině spolu trávili čas i o volných chvílích. Podpořit se to může společným volnočasovým koníčkem, nebo kroužkem. Z úst vychovatelů se několikrát opakovalo, že je potřeba dbát na věk sourozenců. Práce je samozřejmě odlišná s dětmi ve věku čtyři a šest let a

jiná u teenagerů. Každopádně tato skupina vychovatelů se shodla na tom, že bez ohledu na věk nebo pohlaví, je práce s tímto vztahem více než na místě. Možná právě proto, že jsou společně v určitém typu ústavní výchovy.

Tento pohled naopak nesdílelo několik dalších vychovatelů. **Druhý** názor byl tedy radikálně odlišný. Stále zde kladli důraz na individuální přístup, ale s jedním výrazným rozdílem. Sourozence a ostatní děti v rodinné skupině nerozdělovali. Jedna z vychovatelek na toto téma promluvila takto: „*To ne, pracuje se se všema stejně. Sourozenec nesourozenec, individuální přístup samozřejmě ano, ale jestli to jsou brácha a sestra, nebo ne, je asi docela jedno.*“ Jejich přístup je zaměřen na skupinu jako na celek a na fungování jednotlivců ve skupině. Jednoduše nekladli důraz na vztah sourozenecký. Několikrát bylo zmíněno, že pokud v tomto vztahu dojde ke konfliktu vychovatelé do toho záměrně nezasahují. Přejímají názory o tom, že se do toho nechtějí a nemají mísit. Jsou toho zastání, že do toho mohou vstoupit až v případě, kdy je o to požádá přímo jeden ze sourozenců. Jedna z vychovatelek toto popsala tímto způsobem: „*Ne, vůbec do toho nezasahuju, když maj nějaký konflikt. Hádej se často, ale přišla bych tam, až v tu chvíli, kdyby oni sami zavolali a to se moc nestává teda.*“

Tyto dvě skupiny mají tedy odlišný přístup k práci se sourozenci. Později ve čtvrté podkapitole této šesté kapitoly se dozvíme, že toto může ovlivňovat i další jev – sourozenecké soužití v dětském domově. V něm je popsáno jakým způsobem vnímají daní vychovatelé sourozenecký vztah a jeho fungování v dětském domově.

Jedno mají tyto dvě skupiny ale společné. Shodují se na tom, že je zde velmi potřebný individuální přístup ke všem dětem. Záleží u nich jak již bylo zmíněno na věku, ale nesmíme zapomenout i na pohlaví, osobní charakteristiky daného dítěte, prostředí, ze kterého jedinci přišli a v konečném důsledku i na vliv vrstevníků a dalších blízkých.

Bylo zmíněno, že sourozenecký vztah je speciální, nenahraditelný a výjimečný. Práce s ním je velmi potřebná. Potřebná nejen k uspokojení potřeb sourozenců a rivalitě, která mezi sourozenci nastává. Ale jak již bylo několikrát v práci zdůrazňováno, tento vztah ovlivňuje osobnost jedince po celý zbytek jeho života. Z těchto důvodů se autorka snažila získat z výzkumu data o tom, jestli s takovým speciálním vztahem pracují vychovatelé v dětských domovech.

6.4 Sourozenské soužití v dětských domovech

Jak vnímají vychovatelé sourozenský vztah v dětském domově? Teoreticky bylo zmíněno, že jde o velmi speciální a důležitý vztah, který ovlivňuje naši osobnost. Vnímají vychovatelé v dětských domovech, že tento postoj mají i samotné děti, nebo mají pocit, že naopak děti tento fakt vážnosti sourozensství neberou tak, jak jsme si zde vysvětlili.

Na tuto oblast zkoumání se vytvořily **opět dva pohledy**. Není žádným tajemstvím ani překvapením, že názorově různé skupiny vychovatelů se nezměnili a stejné názory mají spolu ti, kteří zastávali názor, že práce se sourozenským vztahem není potřebná a stejnou skupinu tvoří vychovatelé, kteří se vztahy pracují.

Otázkami se tedy snažil výzkum zjistit, zda-li jsou si z pohledu vychovatelů sourozensci pobývající v dětském domově blízcí a jestli vnímají rozdíl v chování mezi sebou a ostatními členy rodinné skupiny.

První skupina vychovatelů (**stejná skupina, která práci se sourozenským vztahem považovala za samozřejmost**) zastávala názor, že sourozensci v rodinné skupině mají speciální vztah. Poukazovali na fakt, že se toto nedá generalizovat, není tomu tedy na sto procent vždy, ale že vnímají u valné většiny sourozensců rozdíl v chování i přístupu k sobě navzájem. Ředitel jednoho ze zařízení jednoznačně tvrdil: „*Sourozensci drží spolu, drží spolu mnohem víc. Vztah dětí v jedné rodinné skupině je samozřejmě trochu jiný než jen kamarádi, ale sourozensci mají ještě jiný, hlubší vztah samozřejmě.*“ V jiném dětském domově toto tvrzení potvrdila vychovatelka příkladem chování sourozensců k sobě navzájem v těžkých chvílích: „*Jo, právě, starší brácha se ho vždycky zastane. Fungují dohromady velmi dobře a brácha ho vždycky hájí, samozřejmě se někdy pohádají a tak, ale to máte i běžných rodinách ne?*“

Pohled, který je opět radikálně opačný než tento u první skupiny má **druhá skupina** vychovatelů. Ti nevnímají u sourozensců v rodinných skupinách žádný rozdíl v chování oproti ostatním dětem ve skupině. Opět se zde opakuje fakt, že děti z jedné rodinné skupiny nejsou pouze kamarádi, že je to vztah jiný a hlubší. Každopádně nesdílí názor první skupiny s výjimečností vztahu sourozensců. Jedna z vychovatelek fungování rodinné skupiny popsala takto: „*Fungují všichni dohromady, berou to tady nějak jako svou rodinu. Jakoby se chovají všichni stejně: Jim je to jedno víte, jestli je to sourozensce, nebo není. Vůbec žádné rozdíl teda nevidím.*“, jinde to popisují takto: „*No, oni (sourozensci) totiž nemají nějaké úplně pevné a*

silnej vztah. Chovají se ke všem stejně a občas jsou spolu víc a občas míň stejně jako s ostatníma. Nedělají nějaký rozdíl mezi sebou a ostatníma.“

I přes to, že je zde opět neshoda v pohledu vychovatelů, jeden názor sdílí všichni dotázaní respondenti. Děti v jedné rodinné skupině mají také specifický a speciální vztah. Toto tvrzení se opakovalo při každém rozhovoru. Někteří tento vztah připodobňovali ke vztahu sourozeneckému, většina se přiklání k tomu, že je to jednoduše jiné než čistě přátelské a jiné než sourozenecké vztahy.

Také byl kladen důraz na individuálnost této oblasti. Opakovaně zazníval důraz na to, že je velmi důležité brát ohled a to, z jakého prostředí sourozenci přišli. Dle vychovatelů je zde několik determinantů, které toto celé ovlivňují. Mezi ně řadili věk dětí, kdy se dostaly do ústavní péče, v jakých vztazích fungovaly v rodinném prostředí. Dalším vlivem bylo zda-li jsou sourozenci vlastní či nevlastní a jak vnímají tuto oblast a samozřejmě na osobnostních rysech a předpokladech samotných dětí.

Výzkum také poukázal na zajímavé zjištění v daných dětských domovech. První skupina vychovatelů, vykazala důležitost práce s tímto speciálním vztahem a také vyjádřili jeho samozřejmou podporu. Zároveň s tím, byli přesvědčeni, že sourozenci v dětském domově jsou pro sebe navzájem důležití a potřební. Naopak druhá skupina respondentů se vyjádřila, že práci se sourozenci nemají jako součást běžného fungování. A právě tito vychovatelé později vyjádřili, že sourozenci v jejich péči pravděpodobně nevnímají sebe navzájem ani jako sourozence. Pravděpodobně to s přístupem vychovatelů úzce souvisí a potvrzuje to i teoretickou část práce, která poukazuje na důležitost práce s tímto vztahem.

7 DISKUZE

Tato bakalářská práce se zabývala problematikou sourozeneckých vztahů v dětských domovech.

Teoretická část popsala fungování dětských domovů, poukázala mimo jiné také na to, jakým způsobem dětský domov může, nebo naopak nemůže rodinu nahradit a z jakých důvodů se děti do dětských domovů dostávají. V této části práce se více dozvídáme i o sourozencích. Například jaký vliv může mít sourozenecká pozice (konstelace) na osobnost každého nás. Poslední kapitola teoretické části se zabývá přímo sourozenci v dětských domovech.

Druhá část bakalářské práce je část praktická. V té bylo popsáno kvalitativní výzkumné šetření, které probíhalo pomocí rozhovorů. Tyto rozhovory byly realizovány záměrně s vychovateli, vedoucími vychovateli a řediteli dětských domovů, to znamená s lidmi, kteří s dětmi tráví velikou část dne.

Hlavní výzkumnou otázkou v této práci byla otázka týkající se práce vychovatelů se sourozeneckou skupinou v dětském domově. Většina vychovatelů, kteří byli zapojeni do výzkumu potvrdili, že rozumí vážnosti tohoto speciálního vztahu a se sourozenci pracují. Vypověděli, že tomu přikládají váhu právě z důvodu unikátnosti tohoto vztahu a uvědomují si, že sourozenci jsou si navzájem často jediným pojítkem k biologické rodině. Vnímají, že pokud spolu sourozenci budou dobře vycházet právě v prostředí dětského domova, je zde větší pravděpodobnost toho, že tento vztah bude pokračovat i po odchodu z ústavní péče. Tento fakt může vést k lepší socializaci a začlenění do společnosti a běžného života mimo dětský domov.

Menší skupina vychovatelů naopak vypověděla, že tento vztah nijak zvlášť nebudují a nedávají mu takový důraz. Nepocitují zodpovědnost za rodinné vztahy, které mohou být zvlášť křehké.

Na tuto výzkumnou otázku tedy nemůžeme jednoznačně odpovědět. Odborníci doporučují a zodpovídají otázky, proč je důležité se sourozenci pracovat a to nejen v ústavní výchově. Vliv sourozenecké konstelace má dopad na celou naši osobnost. Právě v ústavní péči jsou sourozenecké konstelace velmi specifické. Zvlášť u prvorozených zde vnímáme často velkou zodpovědnost a v některých případech sklon až k rodičovskému postoji vůči mladším sourozencům. Leman (2000) například ve své publikaci *Sourozenecké konstelace* popisuje prvorozené obecně jako velmi zodpovědné a svědomité. Ukazuje na to, že mají rádi pravidla a hlavně jejich dodržení, často nejsou tolik flexibilní a disciplína a řád jsou pro ně velmi důležité

pojmy. Pokud toto platí v běžné rodině, ve které figurují rodiče, o to více je možné, že se někteří prvorození v prostředí, kde rodiče chybí, chopí iniciativy a zastávají roli nejzodpovědnějšího a nejstarostlivějšího v rodině oni. Právě s tímto je ale potřeba citlivě zacházet. Mluvit se sourozenci o tom, jak se cítí právě v takové roli, ve které jsou a zda-li jim přístup ostatních sourozenců není nepříjemný. Odpovědí na otázku, jestli vychovatelé tedy v reálném životě pracují se sourozeneckým vztahem není jednoznačná, ale můžeme tvrdit, že většina vychovatelů se k tomuto staví zodpovědně a se sourozenci v nějaké míře individuálně pracují.

První vedlejší otázka se týkala počtu sourozenců v dětských domovech, zda-li jsou sourozenci v takém prostředí často, nebo je zde potkáme jen velmi zřídka. Z výsledků šetření můžeme říci, že sourozenci jsou součástí velké většiny rodinných skupin. V každém dětském domově, ve kterém byl výzkum prováděn byli sourozenci součástí více než poloviny rodinných skupin v domově. V některých případech je sourozenců například čtyři a více. Většinou ale v rodinných skupinách jsou sourozenci dva maximálně tři. To samozřejmě souvisí s aktuálním trendem, který popisuje například Český statistický úřad (2023) takto: „*Zatímco v letech 2018–2020 úhrnná plodnost (průměrný počet dětí na jednu ženu) stagnovala na úrovni 1,71 dítěte a v roce 2021 skokově vzrostla na 1,83, loni se snížila na 1,66. Tento pokles však z části mohl odrážet vysoký růst o rok dříve.*“ Tento trend, kdy poměrně ubývá počet rodin s více než dvěma sourozenci trvá již několik let a tudíž i v ústavní péči bude větších sourozeneckých skupin pravděpodobně ubývat.

Druhou vedlejší výzkumnou otázkou byla oblast soužití sourozenců právě v prostředí dětských domovů. Vychovatelům byla položena otázka jakým způsobem vnímají vztah sourozenců v rodinné skupině. Z výsledků jsou patrné opět dva odlišné pohledy. Jak bylo již zmíněno u interpretace dat, tyto rozdílné pohledy mají stejné skupiny jako rozdílné pohledy na hlavní výzkumnou otázku – práci se sourozenci. Nepřekvapí nás to, že vychovatelé, kteří se sourozenci nepracují a nepodporují jejich vztah nemají pocit, že by sourozenci v jejich rodinné skupině měli hluboký vztah. Dokonce někteří z nich měli pocit, že sourozenci v rodinné skupině ani nevnímají rozdíl mezi sourozenci a ostatními dětmi. Naopak vychovatelé, kteří potvrdili jejich zájem o to, aby sourozenecký vztah rostl a sílil vnímají veliké pouto mezi sourozenci, se kterými pracují. Popisovali jakým způsobem se k sobě chovají i to, že se dokonce navzájem potřebují.

V neposlední řadě zde zaznívá třetí vedlejší výzkumná otázka, která se týká rozdělování sourozenců do více rodinných skupin v rámci jednoho dětského domova. Legislativně je toto

podloženo tedy zákonem 109/2002 Sb., ve kterém je dáno, že sourozenci by měli být primárně společně v jedné rodinné skupině a oddělit je lze pouze z výjimečných důvodů, nejčastěji z výchovných. Cílem bylo zjistit zda-li toto legislativní doporučení a zároveň povinnost opravdu v dětských domovech zajišťují. Výsledkem tedy bylo, že ve všech dětských domovech tuto legislativu dodržují a při příjmu nových sourozenců na to velmi dbají. Setkali jsme se pouze s jedním případem takto rozdělené početně větší sourozenecké skupiny, která bylo podle věku rozdělena pravděpodobně na vlastní žádost sourozenců, kteří již dosáhli plnoletosti. S většinovým názorem toho, že sourozenci jsou výhradně spolu nesouhlasí například Jana Novotná, která ve své bakalářské práci poukazuje ve studii na to, že vztahy mezi sourozenci nejsou vždy ideální a že je na tento vztah důležité pohlížet velmi individuálně. (Novotná, 2015)

ZÁVĚR

Cílem této bakalářské práce bylo zmapovat práci se sourozenci v dětských domovech. Jaký postoj k tomuto mají přímo vychovatelé dětských domovů. Oblastí zkoumání se také stala možnost rozdělení sourozenců do různých rodinných skupin a jestli se toto v praxi běžně děje. Chtěli jsme poznat zda-li se pohledem vychovatelů vztah sourozenců liší od ostatních dětí v rodinné skupině a jak jsou sourozenci zastoupeni v dětských domovech.

Část teoretická nám dodala informace o tom, že sourozenectví je speciální a důležitý vztah. Poukázala na to, jakým způsobem se mohou sourozenci osobnostně lišit podle toho, v jaké sourozenecké konstelaci byl vychováván. Prvorození, prostředí děti i benjamínci mají své rysy a každá z těchto pozic si nese určité výhody i nevýhody. V dětských domovech a ústavní péči obecně se setkáváme se sourozenci také. Jejich vztah je stejně unikátní jako vztah sourozenců v rodinném prostředí. Stejně jako v rodinném prostředí panuje mezi dětmi rivalita a láska zároveň, se kterými je nutno pracovat, stejně tak v dětských domovech je se sourozenci nutno pracovat a věnovat jejich vztahu pozornost.

Z výsledků výzkumu jsme se dozvěděli, že většina vychovatelů tento postoj sdílí a vztahu sourozenců se věnuje. Menší část vychovatelů se na tento vztah nezaměřují. Z výzkumu vyšlo najevo, že tito vychovatelé, kteří sourozence v dětských domovech mají, ale nevěnují se jim a jejich individuálním vztahům zároveň nevnímají, že by si tyto děti mezi sebou budovaly nějaký pevný vztah, který by do budoucna vyhledávali. Z toho vyplývá, že sourozence je potřeba také individuálně vychovávat, aby mohl tento vztah v dobrém pokračovat i mimo zdi dětského domova. A jelikož sourozenci jsou si často i poslední biologickou rodinou, měli bychom si všichni my, kdo pracujeme s těmito dětmi – sourozenci klást na srdce důležitost nezanedbávání tohoto vztahu.

SEZNAM ODBORNÝCH ZDROJŮ

BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Pedagogika (Grada). Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4248-9.

BRAUN, Virginia a CLARKE, Victoria. *Thematic Analysis: A Practical Guide*. Online. SAGE, 2021. ISBN 9781526417305. Dostupné z: <https://books.google.com/>. [cit. 2024-03-12].

CAMPIONE-BARR, Nicole (ed.). *Power, Control, and Influence in Sibling Relationships Across Development*. Wiley, 2017. ISBN 9781119430872.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Stav a pohyb obyvatelstva v ČR*. Online. 2023, 20.03.2024. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/stav-a-pohyb-obyvatelstva-v-cr>. [cit. 2024-03-21].

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

KLUGER, Jeffrey. *The sibling effect: what the bonds among brothers and sisters reveal about us*. New York: Riverhead Books, 2011. ISBN 9781594488313.

KRŮTOVÁ, Kateřina a KYSELÁ, Iva. *Moje děti, tvoje děti, naše šťastná rodina*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-247-2891-9.

KUCHARSKÁ, Anna a ŠVANCAROVÁ, Daniela. *Bezstarostné roky?: kroky a krůčky předškolním věkem : poradenství pro rodiče*. Ilustroval Edita PLICKOVÁ. Brno: Edika, 2017. ISBN 978-80-266-1105-9.

LEMAN, Kevin. *Prvorozený: výhoda, či handicap*. Praha: Návrat domů, c2011. ISBN 978-80-7255-250-4.

LEMAN, Kevin. *Sourozenecké konstelace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-430-3.

MARKHAMOVÁ, Laura. *AHA! Rodičovství - sourozenci: Jak zabránit sporům mezi sourozenci a vychovat z nich přátele na celý život*. Online. 3rd ed. Albatros Media, 2021. ISBN 9788020459862. Dostupné z: <https://books.google.com/>. [cit. 2024-03-02].

MATĚJČEK, Zdeněk. *Rodiče a děti*. 3. upravené vydání. Praha: Vyšehrad, 2017. ISBN 8074298604.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

NOVÁK, Tomáš. *Sourozenecké vztahy*. Pro rodiče. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-2075-3.

NOVOTNÁ, Jana. *Umístění sourozenců v dětském domově*. Online, Bakalářská práce, vedoucí doc. PhDr. Bc. Alena Kajanová, Ph.D. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zdravotně sociální fakulta, 2015. Dostupné z: <https://theses.cz/id/bl23rx/16321481>. [cit. 2024-04-10].

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. 2., přeprac. a dopl. vyd. Psyché. Praha: GRADA, 2020. ISBN 978-80-271-2528-9.

POSTRÁNECKÁ, Barbora. *Náhradka: každé dítě by mělo vyrůstat doma*. V Praze: Vyšehrad, 2023. ISBN 978-80-7601-853-2.

PROŠKOVÁ, Denisa. *Znáte jejich příběhy?: 31 vyprávění holek a kluků z dětských domovů*. Praha: Euromedia Group, 2022. ISBN 978-80-249-4764-8.

PTÁČEK, Radek; KUŽELOVÁ, Hana a ČELEDOVÁ, Libuše. *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Na Poříčním právu 1, 128 01 Praha 2: MPSV, 2011. ISBN 978-80-7421-040-2

PUGNEROVÁ, Michaela a KVINTOVÁ, Jana. *Přehled poruch psychického vývoje*. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2016. ISBN 978-80-247-5452-9.

REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Sociologie (Grada). Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6.

SKLÁDALOVÁ, Markéta. *Jak na to?: o rodičovství, dětech a výchově*. Brno: CPress, 2015. ISBN 978-80-264-0727-0.

SKLÁDALOVÁ, Markéta. *Sourozenci – o spravedlivé výchově*. Brno: CPress, 2018. ISBN 978-80-264-2029-3.

SOHNI, Hans. *Sourozenecká dynamika*. Přeložil Petr BABKA. Spektrum (Portál). Praha: Portál, 2019. ISBN 978-80-262-1526-4.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5

ŠVARŤÍČEK, Roman a ŠEĐOVÁ, Klára. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha, Česká republika: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

Zákon č. 109/2002 Sb.: Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů [online]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>.

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1 Informovaný souhlas účastníka výzkumu
- Příloha č. 2 Přepis polostrukturovaného rozhovoru (1)
- Příloha č. 3 Přepis polostrukturovaného rozhovoru (2)

Příloha č. 1 Informovaný souhlas účastníka výzkumu

Vážený pane, vážená paní, v souladu s etickými zásadami realizace výzkumu Vás žádám o souhlas s účastí ve výzkumném projektu v rámci mé bakalářské práce.

Název práce: Problematika sourozeneckých vztahů v dětských domovech

Autor práce: Ráchel Hojková

Název pracoviště: Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Bílková, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji a svým níže uvedeným vlastnoručním podpisem potvrzuji, že dobrovolně souhlasím s účastí ve výše uvedeném projektu a že jsem měl/a možnost si řádně a v dostatečném čase zvážit všechny relevantní informace o výzkumu, zeptat se na vše podstatné týkající se účasti ve výzkumu a že jsem dostal/a jasné a srozumitelné odpovědi na své dotazy. Souhlasím s tím, že všechny získané údaje budou anonymně zpracovány a využity pouze pro účely této bakalářské práce. Byl/a jsem poučen/a o právu odmítnout účast ve výzkumném projektu nebo svůj souhlas kdykoli odvolat.

Jméno a příjmení .....

V ..... Dne ..... Podpis .....

Příloha č. 2   Přepis polostrukturovaného rozhovoru (1)

T = tazatel

V = vychovatel

T: „Já tedy přejdu na téma sourozeneckých vztahů. Viděla jsem tedy, že máte zde v domově 4 rodinné skupiny po 6-8 dětech. Chtěla jsem se ještě doptat podle čeho tu rodinnou skupinu vytváříte. Vy jste říkal, že se snažíte o heterogenost pohlaví i věkovou. Jsou sourozenci v tomto DD všichni sourozenci společně?“

V: „Ano, jistě. Automaticky. Musí být spolu. Aby nebyli spolu, tak k tomu by muselo být doporučení psychologa, psychiatra. Za celou svoji kariéru jsem zažil jednou, že brácha a ségra měli tak rozbité vztahy, že jsme je museli rozdělit i zde a nebyli ani v jednom společném objektu.“

T: „Takže je to rarita.“

V: „Ano, velká rarita, opravdu to není vůbec běžné, aspoň u nás ne.“

T: „Další otázku mám ohledně rodinné skupiny. Klidně konkrétně zde na DD. Když jsou v té rodinné skupině sourozenci, vnímáte, že se všichni k sobě chovají stejně, nebo jestli vnímáte rozdíl fungování těch sourozenců od ostatních dětí ve skupině?“

V: „Jojo, určitě. Sourozenci drží spolu. Drží spolu mnohem víc, než ostatní děti často. Pořád je to tak. Drží spolu právě hodně ti sourozenci.“

T: „Je práce s nimi jiná než s ostatními dětmi?“

V: „Hmm, ano vychází se z toho, že je to sourozenecká dvojice, trojice, no vychází se z toho. No, ano, vycházíme z toho, že to jsou sourozenci, přistupují k tomu vztahu určitě individuálněji“

T: „Ještě tedy jedna související otázka. Jsou tu umístění i sourozenci, kteří nejsou vlastní?“

V: „Překvapivě, překvapivě je zde jen jedna z těch několika sourozeneckých skupin, kde je odlišný otec. Je to překvapivé, jo, ale máme tu hlavně sourozence vlastní.“

T: „Fungují rodinné skupiny bez sourozenců podobně jako se sourozenci?“

V: „Není to tedy vůbec moje zásluha, je to práce již mých předchůdců, ale platí zde velmi otevřené a podporující vztahy v rodinných skupinách. Tedy, že starší pomáhají mladším, pomáhají si a podporují se v činnostech a podobně. Neplatí to samozřejmě vždy, ale ano myslím, že si děti v jedné skupině jsou blízcí a je to jiný vztah než u sourozenců samozřejmě, ale čistě jen kamarádi také nejsou. Je to vidět vždy, když do té rodinné skupiny přijdou noví děti, tak že se ty vztahy opět musí vybudovat.“

T: „Dobře, děkuji a děkujeme za Vaši pomoc a čas.“

V: „V pořádku, kdybyste měli někdy další otázky určitě se zastavte. Na shledanou.“

Příloha č. 3   Přepis polostrukturovaného rozhovoru (2)

T = tazatel

V = vychovatel

T: „Dobrý den, já mám tedy bakalářskou práci na téma sourozeneckých vztahů v dětských domovech. Chtěla bych se tedy zeptat, jestli v této rodinné skupině jsou sourozenci, zda-li jsou vlastní/nevlastní.“

V: „Máme tu tři sourozence, jeden je na ošetřovně zrovna, protože si v létě udělal něco s nohou no a teď se mu to prej zapouzdřilo nebo co, no a ty jsou tu tři jakoby. A měli jsme tu ještě bráchu jedny holky tady, ale ten teď byl přerazenej jakoby no. A u těch tří sourozenců nevím, jestli maj stejného tátu, ale asi jo bych řekla. No a ty tři sourozenci tady maj ještě dva, ale ty jsou v jiným bytě nahoře.“

T: „Můžu se zeptat z jakého důvodu jsou ti dva sourozenci umístěni v jiné rodinné skupině než v této společně se svými sourozenci?“

V: „Vidíte to já nevím vůbec. Do toho já nevidím, ale řekla bych, že to může bejt tím, že jsou o dost starší. Ono už jednomu je přes 18 a tomu druhýmu bude 18 v březnu, tak možná to je tím.“

T: „Rozumím. Když se tedy podívám na tyhle sourozence tady, chovají se ti sourozenci tady k sobě stejně jako k ostatním dětem, nebo vnímáte rozdíl?“

V: „No, víte, to jsou spíš takový raubiři. Zkoušejí na sebe všechno možný, takový ty ninjy a tak. Nevypadá to jako moc velký pevný vztah, chovají se ke všem stejně. Občas jsou spolu víc, ale to bude spíš tím, že jsou věkově sobě nejbliž tady, moc pevný vztahy teda nemaj.“

T: „Takže nevnímáte tedy nějaký velký rozdíl?“

V: „Ne, ne to ne. To vůbec, řekla bych, že nedělají rozdíly mezi sebou a ostatníma dětma. Prostě tady jsou společně a jestli si vůbec pamatujou, že bydleli spolu dřív u mámy, těžko říct. Podle mě si to ten nejmladší ani nepamatuje.“

T: „To znamená, že pracujete, nebo naopak nepracujete s těmi sourozenci, s jejich vztahem?“

V: „To ne, pracuje se se všema stejně. Sourozenec nesourozenec, individuální přístup samozřejmě ano, ale jestli to jsou brácha a ségra, nebo ne, je asi docela jedno.“

T: „Dobře, děkuji moc za Váš čas a ochotu.“